

# KÖZLEMÉNYEK

## LATINKA SÁNDOR HARCTÉRI FELJEGYZÉSEI

(1916–1918)

Negyven évvel ezelőtt oltotta ki a Dunántúlon őrjögő fehérterror a tiszta lelkű, harcos forradalmár, Latinka Sándor életét. Nevét (melyet a helyes ortográfia szerint *Latinka*-nak kell írni, így írta ő maga is!) azóta már utcák, intézmények és üzemek viselik büszkén homlokukon, s irodalmi művek segítik ápolni és elmélyíteni az iránta érzett tisztelet és kegyelet érzését a dolgozó magyar nép millióinak hálás emlékezetében.

A történelmi évforduló ismét alkalmat ad arra, hogy felidézzük példaadó személyiségét, ezúttal olyan, eddig ismeretlen életrajzi adatok tükrében, amelyek méltán tarthatnak számot a hadtörténet kutatóinak érdeklődésére, s amelyek a békéért elszántan küzdő katona portréját vetítik a szellemalakja előtt tisztelgő utókor elé.

### I.

Latinka Sándor 1886. április 5-én, Aradon született, Latinka György és Jivanov Katalin szülőktől. A Latinka-ősök egyszerű parasztemberek voltak. Az édesapa, Latinka György azonban kitör az ekkori paraszti élet nyomort és szolgaságot jelentő börtönéből s az ipari munka területén keresi a szabadabbnak gondolt életet. Géplakatosnak tanul s a mestervizsga letétele után hamarosan a Magyarpécskai Hengerműfalomban helyezkedik el, mint géplakatos, s ott dolgozik csaknem 40 évig. Tizenkét gyermeke közül Sándor volt a harmadik. A tucatnyi gyermekből azonban csak őt érte el a felnőtt kort, a többit még gyermekkorban ragadta el az élok sorából a nyomorúság.

A harmadik gyermek, Sándor, az elemi iskolát Aradon járta ki. Ugyanitt iratják be szülei a kereskedelmi középiskolába. Három év után azonban innen kizárják, mert az iskolában tartott hazafias ünnepélyeken éles kritikával illette az uralkodó politikai rendszert. Beáll lakatosinasnak, s amikor felszabadul, elmegy Lippára és az ottani kereskedelmi iskolában fejezi be tanulmányait s szerez érettségi bizonyítványt.

1909-ben Budapestre megy, ahol az Áron és Molnár-féle gépészmérnöki és műszaki irodában kap alkalmazást, mint műszaki rajzoló. 1910-ben szabadságot kér a cégtől és egy barátja hívására kimegy Párizsba.

Az ügyes rajzoló itt is kap munkát s közben továbbfejleszti rajztudását. Bekapcsolódik az ottani politikai életbe is. Fél évet tölt Latinka Párizsban s azután visszatér Budapestre, a már említett munkahelyére.

Párizsból, illetve a nyugati országokban tett útjáról hazatérve, belép a Szociáldemokrata Párt budapesti VII. kerületi szervezetébe. Tevékeny részt vett a budapesti közlekedési munkások megszervezésében. Tagja volt a Vas- és Fémmunkások Központi Szövetsége budapesti csoportjának. Az 1910–11-es években ott találjuk a Galilei Körben is, ahol megismerkedik a haladó fiatal magyar értelmiség legjobbjával, több szocialista íróval és újságíróval. Csillapíthatatlan tudásszomjával tanul. Beiratkozik a Keleti Akadémiára is. Világlátottsága, nagy nyelvtudása felnyitotta előtte a nagyvilág kultúrájához vezető sorompókat. A szocializmus nagyjainak írásait eredetiben is olvashatta.

Belelát az 1914–18-as világháború kulisszatitkaiba s röpiratot ír „*Háború az uszító sajtó ellen*” címmel, melyben leleplezi az imperialista háborús uszítókat.

1915 januárjában behívják katonának. Hadapródörmmesterként vonul be. 1916-ban mint műszaki tiszt került ki a frontra, az olasz hadszíntérre. Gyűlöli a háborút. A frontról küldött leveleiben izzó haraggal ír a becsutelt, igazságtalan háborúról s az okatlan véráldozatról. Mint műszaki tiszt, mindent elkövet, hogy a hadimilliomosok mészárszékének kiszolgáltatott ártatlan katonákat megmentse a pusztulástól. Alárendeltjei rajongásig szeretik, mint azt a tőlük kapott tábori lapok, levelek bensőséges hangja tanúsítja.

A frontról hazakerülve, tagja lesz a Magyar Nemzeti Tanács Katonatanácsának. Részt vesz a Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakításában. A párt a Földmunkások és Kisgazdák Országos Szövetsége szervezőtitkári funkciójába állítja be s ebben a minőségben kerül Kaposvárra, ahonnan irányította a Somogy megyei és Tolna megyei földművelők és kisparasztek szervezkedését, majd megszervezte az országban az első termelészövetkezeti csoportokat.

A Tanácsköztársaság kikiáltásakor megalakított háromtagú direktórium egyik tagja Latinka Sándor lett. Május 26-án pedig Somogy vármegye területére kormányzótanácsi biztosnak nevezték ki.

Amikor a tanácsköztársaság minden belső eredményei és külső hadisikerei ellenére, a nemzetközi reakció összefogása következtében megdőlt, a reakció fellélegzett és elindította vadállati bosszúhadjáratát a védtelen munkások, parasztek és értelmiségiek, férfiak, nők és gyermekek ellen. A Siófokról irányított bestiális gyilkosságok végrehajtói a Tanácsköztársaság bukása után a kaposvári törvényszék börtönében vizsgálati fogságba vetett foglyoknak egy kisebb csoportját 1919. szeptember 16-án éjjel, koholt ürüggyel kilopták a börtönből és a városon kívül eső, ún. *nádasdi erdőszélen* embertelen módon kivégezték. Az ő mártírhálalukát énekelte meg Hamburger Jenő orvos, a Tanácsköztársaság egyik volt népbiztosa, „*Latinka-ballada*” címmel. Ez a közismertté vált költemény 1930-ban jelent meg először *Moszkvában*, a „*Sarló és Kalapács*” című lapban. Moszkvában minden év szeptember 16-án megünnepelezték Latinka Sándornak és mártírtársainak hősi emlékezetét.

## II.

Latinka Sándor, mint alaposan iskolázott forradalmár, világosan látta azokat a titkos erőket, amelyek az első világháború gigantikus mézár-székének gépezetét mozgásba tartották. „Háború az uszító sajtó ellen” c., 1918-ban kiadott brosúrájában ma is időálló ismérveit rögzíti le az igazságtalan háborúnak. Latinka Sándor tehát pontosan tudja, mi a háború, azt a képzett szocialista szemüvegén át nézi s éppen ezért nem tud benne semmiféle hazafias romantikát látni, mint némely, kurzus regényíró kortársai. Csak azt érzi, hogy az imperialista hatalmak által előidézett esztelen tömeggyilkosság ellen tiltakoznia kell. Ezt a tiltakozás részben a már idézett röpiraton kívül a „Népszava”-ban és a romániai *Adeverul* c. lapokban megjelent írásaiban, részben pedig apró, reflexió-szerű magánfeljegyzéseiben jutott kifejezésre.

E feljegyzések három csoportra oszlanak.

a) egy jegyzetrovatos zsebnaptárban,

b) egy naplónak szánt zsebnoteszben feljegyzett, és végül

c) a harctérről hazaküldött tábori levelezőlapokon közölt jegyzeteire, reflexióira. Dokumentáció szempontjából a két zsebkönyvecske az értékesebb. Kár, hogy csak ez a két darab maradt meg (mind a kettő 1916-ból) Latinka Sándor hagyatékában. Ezek és néhány más apróságok felesége szüleinek budapesti lakásán voltak. Az 1917–18-as évekről készített hasonló feljegyzései más, értékes iratokkal, főként levelezésével együtt eltűntek akkor, amikor letartóztatása után kaposvári lakásán házkutatást tartottak. Az 1918-as év eseményeiről szórványos adatokat szolgáltat ugyancsak Budapesten maradt néhány táboriposta lapja.

E szűkszavú feljegyzések igen érdekesek. Csaknem minden soruk felér egy-egy tömör helyzetjelentéssel. A művelt fiatal tiszt mindent meglát, észrevesz, ami körülötte történik. Látja a hallatlan panamákat, az ámulást, a tiszték közötti gyűlölködést, a hazugságot, a legénység embertelen fizikai és lelki gyötrettetését, éheztetését, bántalmazását. Ady Endre mintha az ő szívébe mártotta volna tollát, amikor az alábbi sorokat leírta:

Szivemet a puska-tus zúzta,  
Szememet ezer reménység nyúzta,  
Néma dzsin ült büszke torkomon  
S ágyamat a Téboly ütötte.

Borzalmak tiport országútján,  
Tetón, ahogy mindég akartam,  
Révedtem által a szörnyüket...

Elsőnek a 14×8 cm nagyságú zsebnaptár tintaceruzás írással bejegyzett anyagát közlöm, a bejegyzés sorrendjében, betűhív formában. A feljegyzések minden valószínűség szerint abban az időben kezdődtek, amikor Latinka Sándor a frontra kikerkezett. Erre enged következtetni az a körülmény, hogy a naptár lapjai április 23-ig hiányzanak. Az április 23-tól 29-i terjedő hét rovatai üresek s csak a következő lapon kezd

feljegyzéseit, éspedig visszamenőlegesen, az április 2-ával kezdődő eseményekkel. Az első bejegyzés az április 30-i rovatba van beírva, hasonlóképpen a május 1-i rovatba az április 10-i események kerülnek és így tovább. A következő lapokon azonban már mindenütt az aznapi események, bejegyzések töltik ki a jegyzetnek szánt rovatokat.

„Árp. 2-án éjjel 12 óraker érkezünk Einholzba (Roveré della Luna) Dél-Tirol”.

10-én beszéltek, hogy az állásainkat ill. az offenzívára vonatkozó terveinket elárulta az egyik magasabb rangú tisztünk.”

„Ápr. 11. Egyik ezredorvos beszéli, hogy az Adriából egy sörös palackot halásztak ki, melyen pontosan papirosra vetették hadállásainkat, nemkülönben azokat az ezredeket, amelyek az Isonzón tartózkodnak még.”

Május 8-tól 29-ig állandó mozgásban van alakulatunk, melynek tábori száma: K. u. k. Infanteriebatallion, No. 3/85. — Közben, 21-én ezt írja: „A panasz általános. Falevelét esznek az emberek.” 28-án ezt jegyzi fel: „Ma a Portuléra indulunk reggel 8 ó. 2000 méteren felül. Lenn a déli határon Olaszországban.”

Június 4.: „Monte-Welstétől északra az olaszok állandó ellentámadásait verjük vissza.”

Június 7.: „Napról-napra tapasztalom azt a gyűlöletet, mely az etappen és a front-tisztek között meggyökerezett. A gyalogos tiszt még a tüzértisztet is gyűlöli.”

Június 11. (Pütkösd vasárnapján): „A katonák állandóan panaszkodnak, hogy éhesek.”

Június 13.: „Az olaszok eredménytelen harcainak egyetlen oka az a rendelet, mely megparancsolja: a zászlóaljparancsnokig kötelesek a rohamokban, előnyomulásban résztvenni.”

Június 15.: „7 rohamot csináltam. Elfogtam 1 gépfegyvert, 1 lovat és sok lőszert.”

Június 20.: „A fassolt vajjal és szalonnával fegyvert kell tisztítani.”

Június 28.: „A havat eszik. A legénység beteg. Rendelet érkezik: a vizet föl kell forralni. Tűzet rakni azonban nem szabad.”

Július 2.: „Kineveztek pionier offiziernek.”

Július 6.: „Nehéz ágyúval lövik állásainkat. Elgondolkozom: egy lövedékből fél évig megélné jól egy munkáscsalád.”

Július 8.: „1 olasz és 1 osztrák-magyar repülő harca 1/4 óráig tartott.”

Július 20—26 között mozgásban vannak. 26-án szabadságra megy.

Augusztus 8.: „Zászlóaljunk szabadságom ideje alatt Vertoj-ban (Görz mellett) volt nehéz harcokban.”

Augusztus 18.: „Hosszas utazás után megtalálom zászlóaljamat.”

Augusztus 20.: „Görznél nagy ütközetben vett részt zászlóaljunk. Fejek és testrészek repültek a levegőbe, a belek beakadva a drótkerítésbe. Görz mellett Pod. Sv. Trojica-i templom körül levő sírok hulláit a nehéz gránátok kiemelték. Ezek kétszer haltak meg.”

Augusztus 23—26 között mozgásban vannak.

Szeptember 18.: „Kijelenti a zászlóaljparancsnok, hogy az ő kegyelméből megyünk szabadságra.”

Szeptember 19.: „Egy ellenséges repülőtet fedeztem fel, amint a saját repülőgépeinken tette megfigyeléseit. Azonnal jelentette a zászlóalj parancsnok, mint olyat, amit ő vett észre.”

Október 9.: „Hivatalos jelentésben Sv. Katarinanál angriffot csináltak az olaszok. Mi itt vagyunk, de nincs tudomásunk róla.”

Október 12.: „Inf. Juszko Jánost (11. század) a Baon\* Komm. úgy összeverte, hogy orrán-száján jött a vér, — mert gamasli volt a lábán.”

Október 22.: „Haupt. Rössler 985 beszéli, hogy a galíciai fronton a 8. Hadtest parancsnoka a munkás csapatot a saját céljára berendezett palota építésére használta fel. Az épület belekerült 80 ezer koronába. Így a munkás csapatok a lövészárkokat nem építették ki, — teljesen elhanyagolt állapotban tartották megszállva csapataink. A térképeken természetesen hamis adatokat jelentettek, olyan árkokat tüntettek fel, melyek egyáltalán nem léteztek.”

November 5.: „Ma jelent meg a 4-i hiv. jelentésben, hogy (itt a ceruzairás olvashatatlaná vált) több bersaglieri zászlóalj veszett el. Hamis jelentések alapján jelentettek. Semmi sem volt, egy 10—20 emberből álló patrul jött állásaink ellen.”

November 15.: „Ma láttam, hogy a legénység nyerskáposztát, cukor-répát és céklát eszik. A menázi kevés és rossz: kukacos főzeléket adnak nekik. A drótkerítéseken átmásznak és az ellenség előtti földekből szedik ki az... (olvashatatlan) kijelentik, hogy átszöknek. A 12. század parancsnoka rapporton teljen, hogy a legénység éhezik.”

November 21.: „A bóra napok óta tombol. A legénység bőrig átvázott és napok óta vizesen állnak az árkokban. Az árkot nem szabad befedni, a zelteket nem szabad felrakni. Már 3 hónapja, hogy állásban vagyunk. A legénység beteg, a tetvek ezrei mászkálnak rajtuk. Az őrnagy állandóan jelenti, hogy viszonyok jók, a legénység állapota kitűnő. Neki jó deckungot építettem, tágasat, egészségeset, biztosat — ő nem akarja a leváltást.”

December 7.: „A zászlóaljhoz hivatott (az őrnagy), gefr. Enyedi (olvashatatlan), mert unokahúgának és leányismerősének írt, rapportra állította és a köv. levelet íratta vele: Én hanyag ember vagyok és ezért felsőbb parancsra ezentúl nem fogok írni nektek, ti sem írjatok.”

Latinka Sándor 1916 karácsonyára házassági szabadságot kapott, ezért az utolsó bejegyzés ebben a naptárban dec. 16-án történt: „Szabadságra mentem”.

A most közölt részletek egy megkezdett, de be nem fejezett harctéri naplóból valók. A napló egy, a használatától fényesre kopott zsebnotez, melynek azonban az első öt lapjáig jutott el az írással, de ez a néhány sor is megrendítő képet rajzol az első világháború magyar katonáinak embertelen szenvedéseiről az olasz fronton. Amit leírt, dokumentumnak szánta és értékelte, miként az az alábbi megjegyzésből is kitűnik: „Stílusom sok helyen akadozó, darabos lesz, de úgy gondolom, inkább rosszul írom meg, mint sehogyse.”

\* Bataillon rövidítése.

December hó 8-án. (1916.) Délután 5 órakeretünk a Mrzl Vrh-ra. (Ez egy magas hely szláv eredetű neve.) Karókon hullákat hordozó bosnyák katonák fogadtak. A csúcsra fölvezető út jobboldalán hatalmas gödröket ástak, ahova a nov. 26—28-iki harcok 400—500 áldozatát temették el. Különös módon szállították le a Mrzl Vrh tetejéről a halottakat. A nyakat és a lábakat fekvő állapotban egy rúdhoz kötötték, melynek végeit egy-egy bosnyák katona emelte vállra a legnagyobb lelki nyugalommal. Soha nagyobb közömbösséggel bajtársat eltemetni nem láttam, mint a bosnyák katona. Eleinte a mohamedán vallásban kerestem ezt a pszichológiai megnyilatkozást, később, amikor már alkalmam volt különösen rohamok alkalmával vakmerőségükről meggyőződni, megállapítást nyert, hogy nem vallásosságból ül a hullára pihenés közben és csavarja cigarettáját, hanem az alkoholnak túlnagy mértékben való élvezése teszi őket ilyen barbárokká. A háború növelte az alkohol fogyasztást olyannyira, hogy a bosnyák katona naponta 1/2 liter rumot kapott, ütközetek esetén 1 litert is. Érthető tehát, hogy a bosnyák „a világ legvakmerőbb katonája” jelzőjét viselte a katonák között.

„Allandóan eső és hó öntözte ezt a borzalmak hegyét. Az olasz tüzéség minden oldalról lőtte és nem túlzás, ha megállapítom: 4—5 métert valósággal leborotvtáltak e sziklás hegyből. Elképzelhetetlen az a szenvedés, amit itt a katonáink keresztül éltek. Még primitív eszközökkel ásták belé a lövészárkot a sziklába. Esőben, hóban, reggeltől estig dolgoztak heteken keresztül, a ruha a katonán a vértől és sártól több kg-mal nehezebbé vált s amikor ezeket a krisztusi arcokat meglátta egy tábornok, összecsapta mindkét kezét és így kiáltott fel: „Az emberi szenvedésnek végső foka!”

„A vízhányó csaknem örülttette az embereket. S amikor eső után néhány percre rá hófűvás állott be és fagyott — beállott a borzalom utolsó felvonása. A vizes ruha megfagyott az embereken, nemkülönben az ing is kőkeménnyé vált. Sírás és jajgatás hallatszott ilyenkor e borzalmak tanyáján. Az egyetlen fedezék, ahol tűz égett, a századparancsnoké volt. A hóval fedett tetőre feküdtek a katonák, ahol a tetőből kinyúló kályhacsövet karolták át és sirták át a rémes éjszakát. Talán ezt a jajveszékelést hallották a haditudósítók víg danának. Lehetséges, hogy a lövészároktól 20—30 km-nyire dalnak hallatszott.”

Eddig tartanak a naplónak szánt noteszben talált feljegyzések.

Latinka Sándor harctéri feljegyzéseinek harmadik csoportjába tartoznak a hagyatékában megmaradt tábori levelezőlapokon közölt reflexiói, tudósításai. Ezek valamennyien az 1918. évről valók s időrendben így következnek:

1918. május 15. (Feleségéhez, kis fia születésekor):

„Amilyen boldog vagyok, ugyanolyan elégedetlenség tombol szívemben. Gyűlölöm a világot, ezt a megfertőzött társadalmi rendet, amely idehozott engem... Repülnék hozzád, de még nem lehet: a vérfürdő előkészítésében nekem is részt kell vennem. Borzalmas előmunkálatok folynak.”

Június 19. (Feleségéhez):

„Leveledi rendszeren érkeznek, habár elképzelheted, mi lehet itt. Bizonyára olvasod megkezdett offenzívánkat. Az olaszok igen felkészülten

fogadták. Nem is akarom megírni nagy veszteségünket. 15-én hajnalban kezdtük a támadást és már 17-én leváltottak. Nem tudom, most mit csinálnak velünk. Igen kevesen vagyunk. Bizony szomorú és borzalmas tragédia játszódik itt le.”

Június 28. (Feleségéhez):

„Bizony alig van időm olvasni leveledet. Hol jobbra, hol balra megyünk; nagy marsokat csinálunk, lőnek az olaszok és meghalnak az emberek. — Egészséges vagyok, a második hete, hogy szabadon alszom, mint az állatok, úgy élünk. — A Népszavát 3 hét óta nem kapom. A Világ is olyan rendetlenül érkezik. Semmi hír az otthoni állapotokról, úgy el vagyunk zárva a világtól.”

Július 14. (Feleségéhez, Karintiából, St. Veit-ből írja képeslapon):

„Délelőtt 9 óra van. Éjjel egy óra óta állunk itt. A marhaszállítás sohasem volt valami gyors.”

Július 17. (Feleségéhez, egy képeslapon):

„Lemberg felé közeledünk. A nagy melegben kellemetlen utazni.”

Július 18. (Feleségéhez, Przemysl-ből küldött képeslapon írja):

„Még mindig utazunk.”

Bizonyos, hogy a fronton töltött évek fokozták benne a háború iránti gyűlöletet és a béke utáni vágyat. Mennyire foglalkoztatta a béke problémája, mutatja az, a ceruzával odavetett gondolata, amelyet egy éppen a kezeügyében levő levélboríték hátára rögzített:

„A háborút már a békében kell előkészíteni, — mondják a diplomácia hivatalos tényezői, — akkor a háborúban már beszélhetünk a békéről is.”

A Párttörténeti Intézet levéltárában őriznek egy tábori levelezőlapot, amelyet 1918. június 10-én írt Révész Mihálynak, a Népszava szerkesztőtitkárának:

„Kedves Szerkesztő Elvtárs!

Mielőtt föllángolna a Piáve mindkét partja, távozásom előtti ígéretem, váltom be és életjelt adok magamról. E sorok megérkezésekor bizonyára megkezdődött a borzalmak tánca; higgye el, hogy e világégés közepette is szeretettel gondolok Önökre, akik fáradhatatlanul dolgoznak a béke érdekében.

Mély tisztelettel és elvtársi szeretettel igaz híve:

Latinca”

A borzalmak táncával, a lángban álló front képével szembeállítja a békeharc frontján dolgozók táborát s ezek közé sorolja magát is. Ez az állásfoglalása a legjellemzőbb vonása Latinca Sándornak, az embernek, a katonának és a vértanú-politikusnak!

Szabó Gyula